

CULTURAL IDENTITY AND ARCHEOLOGY – TWO IDENTITY DISCOURSES IN THE INTERPRETATION OF THE PAST

Andreea Ciobanu

PhD Student, "Al. Ioan Cuza" University of Iași

Abstract: In the present text I intend to point out the forms in which cultural identity appears in archaeological speech, to present the discourses of identity in the interpretation of the past. The first part of the text deals with the construction of identities through culture, with the concept of culture itself and with other terms from archaeological speech associated with it. The second part discusses the interpretation of material culture by archaeologists and the implications of this process on the discourse.

Keywords: identity, discourse, culture, material culture, archaeologists.

1. Arheologia și identitatea culturală în Europa

Teorii ale identității culturale

În prima jumătate a secolului XX, grupurile etnice și naționale erau considerate a fi omogene, entități istorice continue, definite în mod obiectiv de particularitatea lor culturală, lingvistică și rasială. Această perspectivă s-a transformat într-o viziune particulară în care lumea era alcătuită dintr-un mosaic de oameni și culturi. Viziunea aceasta este descrisă de Eric Wolf (1982) după cum urmează : „ Prin transformarea numelor în lucruri creăm modele false ale realității. Când lăsăm drept moștenire națiuni, societăți sau culturi , fiind omogene intern și având obiecte distincte, creăm o lume ca o sală de biliard globală în care entitățile se învârt ca niște bile de biliard.”

Arheologia cultural-istorică a contribuit la această imagine. Presupunerea că distincte culturi arheologice corelează cu oameni a constituit baza pentru construirea trecutului în termeni de monolitic, entități individualizate; echivalentul preistoricului pentru oamenii și națiunile perioadelor istorice. Folosind această abordare, arheologii au pretins că au depistat originile, mișcările și istoriile distincte a unui grup de oameni specificat.

În multe cazuri, abordarea cultural-istorică a facilitat construcția genealogiilor pentru grupurile etnice și naționale contemporane ce consolidează conștiința identității lor și asigură legitimarea politică în prezent. Astfel de reprezentări ale trecutului sunt construite activ din punctul de vedere al prezentului. Însă, pe lângă contextele politice particulare, o reflecție critică asupra conceptelor de cultură, grup etnic și națiune folosite în științele umane, este esențială deoarece: „ Curentele istorice existente în Europa au... modelat antropologia și științele sociale în general (inclusiv arheologia). Cu alte cuvinte, au modelat de asemenea și felul în care privim problemele de identitate.” (MacDonald, 1993).

Măsura în care aceste curente istorice sunt împărțite de-a lungul Europei este deschisă discuțiilor, însă cadrul pre-conceptual prin care lumile sociale și materiale sunt ordonate a depășit un număr semnificativ de transformări în ultimii 400 de ani. Aceasta a modelat chiar și felul nostru de a înțelege relația dintre cultura materială și identitate.

În cea de-a doua jumătate a secolului XX, etnicitatea și naționalismul au încetat să mai fie văzute ca și produs a unei ordini naturale și au devenit ținta cercetărilor în științele umane. Este posibil să identificăm un număr de trenduri generale în proliferarea perspectivelor teoretice ce au apărut. Descrierea grupurilor culturale ca monolitice, delimitate, entități

concrete, a apărut în număr din ce în ce mai mare, mai ales în literatura din Europa de Vest și America de Nord. Studii antropologice au pus la îndoială consecvența limitelor politice, culturale și lingvistice, astfel disputând însăși existența entităților socio-culturale. De asemenea, a crescut și scepticismul privind importanța definițiilor obiective culturale ale etnicității.

Grupurile etnice au ajuns să fie privite drept sisteme auto-definite (Barth 1969). Din această perspectivă, variația culturală și lingvistică nu este înzestrată cu un rol determinant în definirea etnicității, aceasta fiind privită drept o opoziție subiectivă noi-ei. Pe lângă această nouă abordare a definirii, cercetarea s-a focusat pe construcția etnică a limitelor, iar grupurile etnice au fost deseori caracterizate drept grupuri de interes, concurând pentru resurse economice și politice, o abordare cunoscută drept perspectiva instrumentală (Cohen 1974). Alții au accentuat aspectele fluide și situaționale a identității de grup sau individuale: „ etnicitatea poate fi privită ca o resursă care poate, în anumite circumstanțe și situații, fi mobilizată în avantajul unei categorii etnice, culturale, rasiale, în alte situații nu va avea nici un înțeles sau valoare, iar în alte situații în care alte nevoi sau obiective vor fi supreme, vor fi interpretate drept o responsabilitate de care să scapi sau pe care să o negi cât mai mult posibil.” (Wallman, 1977).

Literatura ultimelor două decenii reflectă o varietate de poziții în cadrul abordării descrise aici, dar este general acceptat că etnicitatea implică construcția dinamică a identității prin diferențiere culturală și-sau origine comună. În acest caz, teorii ale etnicității au foarte multe în comun cu teoriile naționalismului.

Studii recente ale identităților europene au arătat dinamica, situaționala și eterogena natură a identității. În plus, este clar din cercetarea recentă că identitățile etnice, naționale și la nivel european se intersectează într-un număr vast de feluri. Deși construcțiile identității par intangibile odată ce subiectivitatea lor este cunoscută, cu siguranță nu sunt intangibile în efectele lor. În cuvintele lui MacDonald (1993.7) „ Identitățile pot constitui forțele motrice ale istoriei”, așa cum este clar demonstrat în Europa, de către naziști în încercarea lor de a extermina evreii, țigani, homosexualii și alte grupuri în 1930 și 1940.

În ciuda acestor realități și a felurilor în care arheologia a fost implicată în ele, s-a acordat puțină atenție identității culturale în teoria disciplinei. Hodder (1991) sugerează că respingerea teoriei în general, și a etnicității în particular, este parțial rezultatul manipulării politice a arheologiei în contextul european.

1. Discursuri ale identității în interpretarea trecutului

„ Unicitatea și unitatea istoriei europene trebuie să fie demontată...Dacă conștiința noastră culturală a devenit concretizată de o particularitate istorică ce este lineară și continuă, analiza arată non-sincronicitatea și discontinuitatea experienței sociale.” (Hastrup, 1992)

Tipul de conștiință culturală europeană explorat de Hastrup este parte integrantă a discursurilor dominante ale identității culturale în Europa, indiferent că sunt europene, naționale sau etnice. Identitățile grupului sunt reprezentate a fi unificate, un întreg monolitic, cu istorii lineare și continue, ce sunt folosite în legitimarea cererilor de autonomie politică și teritorială din cadrul climatului predominant ideologic al naționalismului etnic. Astfel, deși apar interpretări ale trecutului concurente în contextul disputelor politice, acestea tind să împartă un mod comun de reprezentare; un mod ce nu este rezervat grupurilor etnice și naționale, ci se extinde și entităților supra-naționale.

Va exista mereu o tensiune între trecut și prezent în interpretarea arheologică; între înțelesurile trecutului și procesele pe care dorim să le reconstruim din rămășițele materiale, și între înțelesurile pe care dorim ca rămășițele să ni le arate în prezent.

Arheologia, ca și celelalte științe sociale în general a început să se reorienteze în jurul noțiunii de identitate. Teoretizarea identității formează o legătură decisivă în discursul academic contemporan, aducând împreună sociologi, antropologi, psihologi, geografi, istorici și filosofi (Gosden 1999, Hall 1996, Jenkins 1996). Oricum, abia începând cu anul 1980, arheologia a început să contribuie la discursul identității. În 1980 dezbaterile se concentra asupra unei singure categorii sociale cum ar fi cele de gen sau etnicitate, ce erau adesea privite drept taxonomii radicale. În următorii zece ani, începând cu mijlocul anilor 1990, interpretările arheologice au devenit mai nuanțate, complexe și mai relevante pentru experiențele trăite de oameni, din trecut și prezent.

Conturând identitatea azi, arheologii care sunt preocupați de lumea socială investighează cum indivizii și colectivitățile se disting în relațiile lor sociale de alți indivizi și colectivități (Jenkins, 1996). În științele sociale și culturale, ce a fost odată numit identitate în sens social, asemănare împărtășită, este astăzi des discutat cu referire la diferență. Diferența evidențiază aspectul contrastant al identităților și prin aceasta demonstrează condiția implicită a pluralității (Sokefeld, 1999). Definierea sinelui astăzi se formează în jurul genealogiei, cetățeniei, istoriei comune, unității religioase și asemănării, dar subliniind asta rezultă preocupări contemporane despre pierderea drepturilor electorale, diferență etc. Componenta externă, fondată pe excludere și alteritate, formează coroana de diferență prin care identitățile sunt enunțate (Meskell 2002). Identitatea ca și categorie discursivă se extinde înapoi până la greci, deși ca și concept analitic și-a atins punctul culminant în anii 1960, în special în științele sociale prin lucrările de influență ale lui Erikson, Merton, Goffman, Berger. Identitatea s-a dovedit a fi simultan un concept productiv și provocator din moment ce traversează multiple structuri teoretice și încorporează definiții contradictorii și eterogene.

În constituirea identității, Brubaker și Cooper au subliniat cele mai comune feluri în care identitatea este concepută. Identitatea se învârtă în jurul unui set de atribute particulare dintr-o structură socială universal concepută. Acestea sunt des formulate ca o tensiune între structurile asumate de asemănare și diferență. Identitatea la nivel de sine sau personalitate se crede a fi mai profundă și mai fundamentală, conform psihologilor, comparativ cu aspectele efemere și superficiale ale identității grupurilor. Identitatea este de asemenea prezentată ca produs al acțiunii sociale și politice, reprezentată prin practică și repetare cu alții. Este de asemenea un produs al acțiunii și o bază a acțiunii. În final, identitatea este delimitată prin discursuri multiple și competitive ce sunt instabile, fragmentate și situaționale. Această înțelegere contextualistă a termenului este amestecată cu gândirea postmodernistă și poststructuralistă, păstrând trendurile recente evidențiate și în arheologia socială.

Oameni și culturi

Arheologia, la fel ca și antropologia, a avut tendința de a trata unități, întreguri; un interes rezumat în identificarea oamenilor și culturilor trecute, ce continuă să ofere un cadru conceptual de bază pentru analiza arheologică de astăzi.

Arheologia însăși construiește identități în prezent. Când vorbim despre triburi și oameni ce au existat în trecut, creăm entități care pot avea o semnificație mitică sau politică, cum ar fi cazul Arienilor. Aceasta mi-a atras atenția către arheologia scrisă, discursul arheologic și influența pe care o poate exercita textul.

Textele nu doar transmit informația de la o persoană la alta într-un mod transparent, ci au efecte materiale.

De-a lungul istoriei arheologiei, rămășițele materiale au fost atribuite anumitor oameni din trecut (Trigger 1989). Oricum, odată cu dezvoltarea paradigmei cultural-istorice la sfârșitul secolului XIX, începutul secolului XX, a fost stabilit un cadru sistematic pentru clasificarea culturilor în spațiu și timp.

Una dintre principalele ipoteze care stau la baza abordării cultural-istorice este aceea că entități culturale legate uniform corelează cu anumiți oameni, grupuri etnice, triburi, și-sau rase. Această ipoteză este bazată pe conceptualizarea normativă a culturii : aceea că, în cadrul unui grup dat, practicile și credințele culturale tind să se conformeze cu norme prescriptive sau reguli de comportament. Se presupune că, cultura este alcătuită dintr-un set de idei și credințe comune, ce sunt întreținute prin interacțiuni în cadrul grupului, și din transmiterea normelor culturale generațiilor următoare prin procesul de socializare care rezultă într-o continuă tradiție culturală.

Prin conceptul de cultură arheologică, trecutul este reconstruit în termeni de distribuție a culturilor omogene, a căror istorie se dezvăluie într-o relatare coerentă lineară măsurată în termeni de evenimente specifice, cum ar fi legăturile, migrațiile și cuceririle, cu intervale de timp omogen între ele. Cercetări antropologice recente sugerează că legătura dintre cultură și popor nu este atât de simplă, și că ideea că grupurile etnice și naționale sunt fixe, omogene, entități legate de generații întregi, este o invenție a clasificării moderne. Din contră, a fost dovedit că identitățile etnice și naționale sunt fluide, dinamice și contestate.

Construirea identității prin cultură

Conceptul de cultură este strâns legat de ideologiile naționaliste ce au apărut de-a lungul ultimelor două secole, iar ulterior, de ideea de alteritate ce a dominat gândirea vestică încă din perioada clasică. Utilizarea conceptului de cultură ilustrează influența pe care au avut-o preocupările contemporane asupra analizei societăților trecute, asemenea etnocentricității ce caracterizează studiile despre existența societăților non-vestice.

Childe (1929) a fost primul ce a definit în mod explicit conceptul de cultură în literatura arheologică. A scris că „ găsim anumite tipuri de rămășițe – vase, unelte, podoabe, ritualuri de înmormântare, urme de locuințe - în mod constant reapărând împreună. Așa un complex de trăsături asociate periodic, ar trebui să îl numim un grup cultural sau doar o cultură.” La fel ca și Kossinna, Childe a utilizat conceptul de cultură pentru a se referi la o esență ce este ceva intrinsec natural care a precedat însăși existența grupului, i-a provocat crearea și i-a definit caracterul. Această esență, conform lui Childe, a luat o formă concretă printr-o serie de elemente materiale ce au fost asumate ca făcând parte din grupul uman. În acest sens, el a scris că „Presupunem că un astfel de complex este expresia materială a ceea ce ar fi astăzi numit un popor” (Childe 1929).

Conceptul de cultură a fost definit explicit și aplicat societăților preistorice chiar înainte de Kossinna și Childe, de către antropologul britanic Sir Edward Burnett Tylor. Tylor (1871) a început cartea sa „ Cultura primitivă” explicând ce înțelege prin conceptul de cultură pe care l-a adoptat din antropologia germană : „ Cultura, sau civilizația,....este acel întreg complex ce include cunoașterea, credința, arta, legea, principiile, obiceiurile și orice alte capacități și obișnuințe dobândite de om ca membru al societății.”

Toate aceste definiții reflectă elemente care încă sunt asociate cu, conceptul de cultură astăzi: în particular, faptul că o paletă foarte largă de atribute culturale, incluzând toate practicile sociale, sunt legate în mod direct de grupuri umane aparte.

De la începutul secolului XX, termenul cultură a înlocuit în mod progresiv alte concepte asociate, cum ar fi civilizație și națiune. Motivul pentru care conceptul de cultură a ajuns predominant în această perioadă, ci nu în secolele XVII, XVIII și XIX, când era de asemenea utilizat în sensul modern, poate fi atribuit consolidării naționalismului cultural, urmat de unificarea Italiei în 1870 și Germaniei în 1871. Acesta este un naționalism care nu mai este bazat pe conceptul de suveranitate națională, ci pe caracterul fundamental al grupurilor umane distincte. Creșterea în popularitate a conceptului de cultură a fost stimulat de faptul că noua Germanie unită a renăscut nu doar ca o puternică putere politică, dar și ca o

forță intelectuală. Drept rezultat, concepte cum ar fi cultura, importante în lumea germanică s-au răspândit rapid în restul Europei.

Majoritatea arheologilor nu susțin așa o echivalență explicită a unității politice și a unității culturale. Oricum, este important de subliniat că este o decizie politică să aduni grupuri umane diferite sub un singur nume pe baza unei culturi materiale comune. O astfel de abordare este caracteristică unei atitudini etnocentrice față de studiul trecutului.

După cum a fost demonstrat de Hartog (1980), Herodot – părintele multor științe umane, incluzând istoria și antropologia – a avut o atitudine profund etnocentrică față de alte grupuri umane pe care le-a descris. O asemenea etnocentricitate a fost moștenită de gândirea vestică. Drept rezultat, presupunem că modul nostru de-al percepe pe celălalt și prin urmare și pe noi înșine, este universal și poate fi atribuit grupurilor care nu au lăsat nici o arhivă scrisă, cum ar fi grupurile preistorice, sau altele pe care le descriem drept societăți primitive; iar un asemenea universalism nu poate fi presupus.

Cum poate o asemenea abordare fi evitată? Trebuie să continuăm să folosim „cultură” în arheologie din comoditate, ca un termen etnocentric ce credem că ne autorizează să înțelegem mai bine grupurile umane din trecut, și în cazul european, să le descriem ca formator al originilor propriei noastre identități culturale? Din contră, poate ar trebui eliminat din vocabular și încercat să începem de la zero pentru a dezvolta înțelegerea istoriei umanității într-un mod mult mai deschis și flexibil decât a fost făcut până acum.

Interpretând cultura materială

Se poate spune că, ceea ce comunică, cultura materială este foarte diferit de limbaj. De exemplu, ar fi nevoie de un număr foarte mare de obiecte materiale pentru a „spune”, într-o formă materială, chiar și cea mai simplă propoziție. Dacă cineva face o afirmație și tu nu înțelegi ceea ce a vrut să spună, există posibilitatea ca un dialog Socratic să îți aducă iluminarea. Un astfel de dialog nu este posibil cu un vas, însă. Pe de altă parte, cultura materială acționează ca un mod de comunicare non-verbal. În acest sens, înțelesurile sale se pot dovedi mult mai complicate decât cele exprimate în discurs. Se poate spune că, cultura materială este un limbaj material cu propriul său înțeles legat de producție și consum. Nesfârșite permutări de asemenea argumente pot fi realizate, dar nici unul din ele nu poate scăpa de limbaj. Interpretarea culturii materiale implică inevitabil transformarea sa în concepte lingvistice. Deși pare un scop laudabil evadarea din cadrul lingvistic - acesta este imposibil de realizat. Nu poate exista nici un sistem interpretativ non-lingvistic.

Interpretarea înțelesului și semnificației culturii materiale este o activitate contemporană. Înțelesul trecutului nu locuiește în trecut, ci aparține prezentului. În mod similar, evenimentul primordial al arheologiei este excavarea sau scrierea; nu trecutul. În consecință, arheologul nu trebuie atât de mult să citească semnele trecutului, ci mai mult să scrie aceste semne în prezent: construind discursuri ce ar trebui să fie semnificative în prezent și să joace un rol activ în modelarea viitorului prezentului. Aici apare o ironie: arheologii scriu, dar mulți nu simt că ar trebui să scrie. În cel mai bun caz, o asemenea producere textuală poate fi privită ca o resursă transparentă, doar un mod de exprimare. Oricum, scrierea întotdeauna transformă. Scopul fundamental al discursului arheologic contemporan este să încheie cu scrierea, să scrie „așa cum trebuie”. Empirismul implacabil încurajează așa un scop zadarnic. Din contră, nu vor exista povestiri corecte ale trecutului, povestiri care la rândul lor vor fi un produs al politicii adevărului. Pot exista doar reprezentări ale trecutului mai bune sau mai rele.

Ceea ce este important este dezvoltarea unui discurs arheologic cu adevărat auto-reflexiv, conștient de el însuși ca discurs. Discursurile arheologice sunt încadrate într-un mediu specific instituțional și, transmise și răspândite prin anumite forme media în care este

localizată informația arheologică. Aceste discursuri își au baza în forme de pedagogie ce impun o voință către adevăr. Până acum nu există nici un discurs alternativ adevărat în arheologie. Un act crucial în crearea unuia este ruperea de autoritatea discursivă a textelor pe care trebuie să le aclamăm în prezent. Aceasta implică o conștientizare a politicii discursului și a structurilor de putere în care este încorporat, și cere să ne gândim la ce fel de trecut ne dorim în prezent și de ce anume producem trecutul într-un anumit fel, ci nu în altul.

Cultura materială poate fi privită ca distribuitor a unui „text” multidimensional din care arheologul își construiește textul- nu este, prin urmare, un proces complet liber.

Se poate înființa un lanț de semnificații pentru a ajuta înțelegerea procesului scrierii trecutului. În primul rând trebuie pus interes. Suntem interesați să interpretăm anumite aspecte din înregistrările arheologice, făcându-le semnificative pentru noi și pentru alții. Oricum, acest interes este din start dependent de valorile noastre. Aceste valori sunt, în schimb dependente de politica și moralitatea noastră și sunt legate de contextul sociopolitic în care ne găsim situați și poziționați ca agenți. În final, lanțul rezultat este: subiect plasat-politică, moralitate-valori-interese-înțelesuri-text.

Înțelesul trecutului trebuie să fie inserat în prezent prin intermediul textului. Așadar nu este nici un înțeles în afara textului. Acest înțeles trebuie să fie argumentat pro și contra. Actul scrierii întotdeauna presupune o politică a prezentului și reprezintă o formă a puterii. Nu poate scăpa de putere. Orice fel de scriere despre trecut este inevitabil simultan o domesticire a diferenței trecutului, o impunere a ordinii. Scrierea trecutului nu este o inocentă și dezinteresată citire a unui trecut autonom produs ca și imagine. Scrierea trecutului înseamnă să îl tragi în prezent, reînscriindu-l în fața prezentului.

BIBLIOGRAPHY:

GRAVES-BROWN P., JONES S. „*Cultural identity and archaeology : the construction of european communities*”, Psychology Press, 1996.

JOHNSON M., „*Archaeological theory- an introduction*”, Wiley-Blackwell, 2010.

HURCOMBE L., „*Archaeological artefacts as material culture*”, Routledge, 2007.

MESKELL L., PREUCEL R.W., „*A companion to social archaeology*”, Blackwell Publishing, 2007.

THOMAS J., „*Interpretive archaeology- a reader*”, Leicester University Press, 2000.

TILLEY, C., *Reading material culture : structuralism, hermeneutics and post-structuralism*, Basil Blackwell, Oxford, 1990.

TILLEY, C., *Material culture and text : the art of ambiguity*, Routledge, London, 1991.

HODDER, I., *Theory and practice in archaeology*, Routledge, New York, 1992.

INGOLD, T., *Companion encyclopedia of anthropology*, Routledge, London, 1994.

CHASE, P., *The emergence of culture : the evolution of a uniquely human way of life*, Springer Science, New York, 2006.

CURTA, F., *Text, context, history, and archaeology : studies in late antiquity and the middle ages*, Editura Academiei, Iași, 2009.

BEAUDRY, M., *Findings :The material culture of needlework and sewing*, Y.U.P., London, 2006.

BRATHER, S., *Archaeology and identity. Central and East Central Europe in the Middle Ages*, Editura Academiei, București, 2007

Această lucrare a fost sprijinită financiar în cadrul proiectului POSDRU/187/1.5/S/155397 cu titlul „Prin burse doctorale spre o nouă generație de cercetători de elită”, cofinanțat din Fondul Social European prin intermediul Programului Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013.